

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АНАЛІЗ

УДК 657.6

Бутинець Ф.Ф., д.е.н., проф.,
Бутинець Т.А., к.е.н., доц., докторант,
Житомирський державний технологічний університет

ЗАКОНИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ НАУКИ ПРО ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ

Вперше в науковій літературі порушується проблема формування законів і закономірностей господарського контролю

Постановка проблеми. Коли мова йде про самостійну науку, то її найважливіший розділ – теорія господарського контролю – може існувати за умови, що господарський контроль має закони, які не вивчаються іншими науками. На жаль, до цього часу ця проблема не порушувалась, хоча ряд науковців стверджують, що контроль – це самостійна економічна наука.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. З цієї проблеми відсутні будь-які публікації, крім праці проф. Ф.Ф. Бутинець "Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях, Киев 1976".

Викладення основного матеріалу дослідження. Академік Б.М. Кедров підкреслював: "Відкриття законів складає головне завдання або мету будь-якої науки. Доки відповідні закони не відкриті (підкреслено нами – автори), людина може лише описувати явища, збирати і систематизувати факти, накопичувати емпіричний матеріал. Але це ще не наука..." [1, с. 45]. Не менш категорично висловився з цього питання і проф. П.А. Рачков: "...де немає пізнання об'єктивних законів, там, по суті, немає науки" [14, с. 26].

Що ж вкладається в поняття "закон"? За виразом В.І. Леніна, "Закон є міцне (що залишається) в явищі" [8, с. 136], а за словами К.Маркса, він виступає як "внутрішній і необхідний зв'язок" [11, с. 246].

Внутрішній суттєвий стійкий взаємозв'язок явищ в природі та суспільстві, що зумовлює їх закономірний розвиток, визначає **закон** – філософську категорію, що відображає істотні, загальні, стійкі, повторювані, об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві та мисленні [3, с. 17].

Закон фіксує спільність явищ. Винайдений через здогадку, він потребує логічного доведення і лише в такому разі визнається наукою. Для доведення закону наука використовує судження – форму мислення, яка шляхом порівняння кількох понять дозволяє стверджувати або заперечувати наявність в об'єктах дослідження певних властивостей, якостей. Його можна отримати при безпосередньому спостереженні будь-якого факту або опосередковано, за допомогою умовиводу. Умовивід – це розумова операція, в процесі якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження, яке певним чином пов'язане з вихідним.

У суспільному виробництві закони господарського контролю діють не завжди у своєму чистому вигляді, а в складному зв'язку з іншими типовими і особливими явищами. Зв'язки, що складаються, і залежності в процесі споживання і відновлення національного багатства утворюють господарський механізм суспільства. Звідси, причиною виникнення контролю і є процес виробництва, рух національного багатства, яке складає предмет науки господарського контролю.

Ленін В.І. зазначав: "...Поки ми не знаємо закону природи, він, існуючи і діючи поза нашим пізнанням, робить нас рабами "сліпої необхідності". Якщо ми пізнали цей закон, що діє (як тисячі разів повторював Маркс) незалежно від нашої волі і від нашої свідомості, – ми господарі природи" [9, с. 198].

Закон виражає інваріантні стосунки між абстракціями явищ (процесів) у вигляді тенденцій. Стабільність зв'язків не означає фатальності самого явища. З логічної точки зору, закон є постулат, що не має пояснень; інакше за закон вважалось б твердження, що пояснює те, що було спочатку назване законом. Згідно з визначенням, природа законних зв'язків не ясна, причина їх виникнення не зрозуміла. Закон є гранично досяжним, в історичному аспекті, знанням.

Вивчення генези господарського контролю дає можливість пізнати і розкрити його специфічні закони, що впливають з особливих функцій і виконуються

контролерами. "Економіка будь-якої галузі як наука, – стверджував проф. А.М. Єрьомін, – повинна досліджувати не просто додаток загальних економічних законів до галузі, але розкривати власні закони розвитку галузі (підкреслено нами – Ф.Б.), що випливають із загальних закономірностей соціалістичного способу виробництва" [5, с. 16]. Це твердження можна віднести і до науки про господарський контроль.

Приведені нами раніше докази про те, що господарський контроль має особливі функції, не властиві іншим наукам, відповідають положенням діалектики про те, що ціле має закони, яких не могло бути в різних науках, які роз'єднано вивчали або вивчають контроль [2, с. 5-13]. І дійсно, наука про контроль вивчає шляхи попередження та виявлення господарських порушень і відхилень, тобто щось таке, що інтегрує всі сторони і процеси контролю в єдине ціле. Назвемо ці основні функції контролю:

1. Спостереження – метою цієї функції є отримання інформації про досягнуті фактичні величини.

2. Виявлення відхилень у здійснюваних господарських операціях.

3. Включення небажаних наслідків відхилень, тобто оцінка відхилень (обліково-правова, економічна, фінансова тощо) та їх коригування – коригуюча.

4. Профілактика порушень і відхилень – інструмент суб'єктів контролю для запобігання виникнення неправомірностей шляхом впливу на поведінку людей, особливо тих, які відповідають за певні сфери функціонування підприємства, збереження майна, його ефективного використання, недопущення втрат. Сюди входить інструктивна функція, яку ще називають використанням висновків з контролю для більш ефективних і відповідних до правил дій.

5. Виконання – поточна перевірка точного виконання ухвалених рішень.

6. Спонування – зв'язок з мотиваційною системою, мотивація до здійснення бажаних дій.

Звідси витікає, що вивчення таких функцій повинне виділятися в самостійний об'єкт. Із цього приводу Ф.Енгельс, правда, щодо іншої науки, зазначав: "Щойно торгівля грошима відділяється від торгівлі товарами, вона набуває (за відомих умов, що визначаються виробництвом і торгівлею товарами, і в цих межах) свій власний розвиток, має особливі закони і фази (підкреслено нами – автори), які визначаються її власною природою" [12, с. 415-416]. З погляду методологічних принципів це положення можна віднести і до науки про господарський контроль.

Виходячи з того, що поняття закону є одним із ступенів пізнання людиною єдності і зв'язку, взаємозалежності і цілісності світового процесу, можна стверджувати, що господарський контроль як наука має свої власні закони, що сприяють його розвитку.

Теоретичною та методологічною основою науки про контроль є філософія та економічна теорія, які розкривають загальний механізм економічних законів всіх способів виробництва. Закони господарського контролю можна пізнати лише в тісному зв'язку із законами, відкритими економістами і філософами. Тільки ці науки створюють міцний фундамент для пізнання всіх закономірностей господарського контролю, тобто методологію для правильних теоретичних висновків. Досліджувані в контролі специфічні закони можна пояснити тільки у зв'язку з пізнанням об'єктивних економічних законів. Закони, що вивчаються наукою про контроль, є похідними економічних законів розвитку певного способу виробництва.

В економіці країни провідну роль відіграють об'єктивні економічні закони. Але не можна не бачити, що й інші господарські явища в суспільному виробництві, у тому числі і господарський контроль, є об'єктивними. Тільки гносеологічний і системний підхід дають можливість виявити це.

Фундаментальними, базовими є тільки об'єктивні економічні закони, що досліджуються економістами-теоретиками та філософами. Закони науки про контроль пізнаються через них, виводяться на їх основі, носять по відношенню до них уточнюючий характер, слугуючи базисом створення галузевої науки.

Основою існування та розвитку людського суспільства є виробництво матеріальних благ. Воно є об'єктом дослідження багатьох наук, кожна з яких має свій особливий підхід. Виробництво може вивчатися з боку економіки, технології, соціології, права, кібернетики і т.д. Наука про господарський контроль вивчає виробництво з боку доцільності господарювання й ефективності його ведення, виробляє способи попередження можливих порушень і відхилень, непродуктивних втрат і безгосподарності, профілактики розкрадання і марнотратства.

Людське суспільство виникло понад три млн. років тому і більше 95 % цього часу існувало в умовах первіснообщинного ладу. Рабовласницький лад проіснував 52 ст., феодалізм – 12 ст., капіталізм – 5 ст. З середини 50-х рр. ХХ ст. у надрах економічної системи сучасного капіталізму зароджується соціалістичний спосіб виробництва. У процесі розвитку людської цивілізації відбувається поступове нагромадження національного багатства, наукових знань, виробничого досвіду людей, розширюється коло їхніх потреб, інтересів, що розширює основу кількісно-якісних перетворень, діалектичного заперечення більш розвиненими економічними формами менш розвинених, взаємопроникнення, взаємозумовленості, взаємозаперечення економічних суперечностей тощо. Особливу роль тут відіграє одна із закономірностей розвитку виробництва, відповідно до якої її прогрес залежить від знань контролю, успадкованих від попередніх поколінь. Внаслідок цього з'явилася чимало моделей розвитку господарського контролю, зросла інваріантність еволюції його систем.

В усіх суспільних формаціях існував контроль процесів виробництва. Ще в давнину колектив людей не міг обійтися без обліку кількості здобутих засобів для життя та правильного розподілу їх серед членів суспільства. Так, окрім людської свідомості, в процесі спільного виробництва, зароджувалися основи колективного контролю.

Кожна епоха має свої проблеми, навколо яких концентруються її основні роздуми, вирішення яких – як в теоретичному, так і практичному розумінні – стає необхідністю. Історія людства показує, що разом із досягненням певної стадії розвитку людських можливостей змінена природа даної діяльності вимагає зміненого контролю виробництва. Тому, кожна епоха має відкрити для себе певний закон вирішення своїх основних проблем.

На ранніх етапах розвитку людського суспільства виробництво було недостатньо розвинене. У цей період сфера виробничого контролю проявляється лише в нескладній практиці діяльності людей: контроль суспільної власності, кількості вкладеної колективної праці і зрівняльного розподілу здобутих продуктів. Люди, контролюючи здійснювані ними господарські процеси, створювали тим самим примітивну систему контролю, яка відповідала тому рівню розвитку суспільства й організації виробництва. Відсутність приватної власності, поділу суспільства на класи й експлуатації людини людиною виключало необхідність існування держави і державного контролю.

В умовах суспільної власності колективна форма праці зумовлювала колективний (суспільний) характер контролю. Тут виробництво і розподіл контролювалося за єдиною волею всього колективу. Об'єктивна необхідність такого контролю диктувалася слабким рівнем розвитку продуктивних сил, потребою в спільній, колективній діяльності з добування засобів життя.

У первісному суспільстві діяв закон зрівняльного розподілу вироблених продуктів, який викликав до життя об'єктивний закон контролю зрівняльного розподілу

матеріальних благ серед членів суспільства. Він виник з потреб матеріального виробництва і був основою існування суспільства, регулювання виробничих стосунків його членів.

Поступовий розвиток продуктивних сил призвів до виробництва людиною більшої кількості продуктів, ніж потрібно для підтримки його життя. Так з'являлися надлишки продуктів і накопичення майна, відбувся розкол суспільства на класи багатих і бідних, виникли додаткові праця і продукт, з'явилася можливість привласнення багатими додаткового продукту, що створюється рабською працею. Виникла приватна власність, апарат насильства і примусу – держава. Тут соціально-економічний зміст господарського контролю вперше був зосереджений на примусенні раба до праці та охороні приватної власності рабовласника.

Як свідчать античні перекази, раби часто ставали предметом ненависті, викликали страх і огиду у своїх менеджерів (ці відчуття були взаємними). Раб розглядався як предмет, з яким можна проводити певні маніпуляції; як інструмент, який можна використовувати за призначенням; як худоба, якою можна зневажати; як неслухняна дитина, яку потрібно покарати. Ці уявлення, хоча і набули більш "причесаний" вигляд, живі в багатьох фірмах донині. У цьому контексті саме існування системи контролю можна розглядати як продовження традицій примусової праці і навіть часткового поневолення.

Рабовласницький лад отримав розвинені продуктивні сили і відповідно до них об'єктивно існуючий контроль виробництва і розподілу. У цьому суспільстві діяв закон виробництва і привласнення додаткового продукту в його спеціфічній формі, а також закон, що визначав ціну раба.

Існування контролю процесів виробництва і розподілу в такому суспільстві вимагає глибокого розуміння його об'єктивної основи. Історія свідчить, що контроль є породженням об'єктивної необхідності всякого суспільного виробництва. Проте з появою багатства в руках окремих осіб складається їх психологія, усвідомлюється необхідність зберігати та примножувати особисте багатство, збільшувати його будь-якою ціною. Ф. Енгельс писав: "Низька пожадливість була рушійною силою цивілізації з її першого до сьогоднішнього дня: багатство, ще раз багатство і тричі багатство, багатство не суспільства, а ось цього окремого жалюгідного індивіда було її єдиною, визначальною метою" [10, с. 176].

У результаті заміни рабовласницького відношення новим, відповідному рівню і характеру продуктивних сил, виник феодалізм, що диктував необхідність встановлення такого контролю, який сприяв би феодальній експлуатації в різних формах позаекономічного примусу, закріплював охорону власності феодала.

Із занепадом Римської імперії рабовласництво почало трансформуватися у кріпацтво, яке давало рабам трохи більше можливостей управляти своєю працею. Кріпаки, холопи або, в Європі, вілани повинні були обробляти землю господаря, але в обмін на товари і послуги отримували при цьому певну незалежність. Замість того, щоб бути прив'язаним до особи свого господаря, раби були тепер прив'язані до землі і власника цих земель.

Наприклад, кріпаки у Франції зазвичай були зобов'язані працювати на господаря протягом трьох днів в тиждень, сплачуючи при цьому податки і збори за використання його земель; заповідати кращу худобину вони могли тільки господареві, а не своїм дітям; якщо дочка кріпака виходила заміж і покидала межі маєтку, потрібно було внести викуп; від шести до восьми років потрібно було нести військову службу; при цьому десята частина доходів кріпака відходила церкві (десятина). До Французької революції на користь власника земель і церкви забиралася 81 % середнього доходу кріпосних селян.

З поступовим розвитком грошових стосунків, частково завдяки розвитку торгівлі і технологічним інноваціям, що дозволили підвищити продуктивність праці і скоротити час транспортування, прийшов кінець феодальній залежності. Центр комерційної активності змістився в міста, склалася капіталістична модель контролю, що отримала відображення в мануфактурі. У цих умовах виникає необхідність у новому контролі, соціально-економічна

сутність якого заснована на експлуатації робочого класу і збереженні приватної власності. У міру розвитку виробництва, як зазначав К. Маркс, капіталіст "передає вже і функції безпосереднього і постійного нагляду за окремими робочими і групами робочих особливий категорії найнятих робітників" [10, с. 343-344].

Поява між капіталістом і робочою масою контролерів, що діяли від імені капіталу, підсилювала контроль як функцію експлуатації найнятих робітників, суворої охорони приватної власності. Тут яскраво проявляється подвійність капіталістичного контролю. З одного боку, він виступає як об'єктивна необхідність суспільного виробництва, з іншого – як функція експлуатації, наживи і привласнення результатів чужої праці, зміцнення приватної власності на засоби виробництва.

Основоположник сучасного менеджменту Фредерік Вінслоу Тейлор був провідним популяризатором цієї ідеї, що якщо менеджмент хоче досягти максимальної ефективності виробництва, він повинен планувати і управляти виробничими процесами на науковій основі.

Теорія Тейлора, виправдовуючи управлінський контроль за виробничою діяльністю, позбавляла можливості ухвалювати рішення не тільки трудового колективу, але і власників підприємств. Провідна роль менеджменту в поточному управлінні виробництвом набувала вже деяких рис диктату, зводила до мінімуму пряму участь власників в прийнятті повсякденних рішень.

Впродовж майже всієї своєї історії менеджмент спрямовував і контролював трудовий процес без жодного обмеження з боку держави або праці.

Таким чином, з появою багатства в руках багатого класу виникає усвідомлена необхідність його збереження та примноження, недопущення втрат, тобто створюється певна система контролю охорони приватної власності. Вперше в історії людства разом з об'єктивним законом контролю процесів виробництва та розподілу починає діяти усвідомлений закон контролю збереження приватної власності на засоби виробництва та отриманий прибуток.

Зі зміною суспільного способу виробництва змінюються виробничі стосунки, економічні закони суспільства, а разом з ними зміст, цілі та форми господарського контролю. Соціалістична революція в колишньому СРСР знищила приватну власність на засоби виробництва, усунула подвійний характер контролю господарських процесів.

Колективне володіння засобами виробництва вимагало широкої участі трудящих мас у контролі суспільного виробництва. У такому суспільстві об'єктивно діяв закон контролю збереження і примноження національного багатства. Він проявляється як об'єктивний закон ощадливості тільки в умовах соціалізму, оскільки багатство належало тому, чиєю працею воно створювалось.

Форми прояву контролю на різних етапах розвитку економіки неоднакові. Вони визначаються і відповідають особливостям розвитку суспільства, зростанню його виробництва, і залежать від рівня розвитку науково-технічного прогресу. Проте економічні системи майже всіх

країн світу не є ринковими в чистому вигляді, вони відносяться до класу змішаних економік, тобто таких, в яких приватне підприємництво не може не поєднуватися з державною дією, включаючи організацію контролю.

Звідси можна зробити ще три відкриття. Перше полягає в тому, що ми – це і є наше середовище. Суть другого зводиться до того, що все, що нами колись усвідомлене, обдумане, винайдене, ми можемо змінити, і це стосується навіть нас самих. І нарешті, завжди, коли ми щось змінюємо на нове, змінюємо вже усвідомлене, обдумане, відкрите, ми неминуче змінюємо самі. Коли ми відчуваємо себе готовими до самоуправління і самоконтролю, ми розпочинаємо процес перетворення фірми, в якій нам довелося працювати, і на цьому шляху ми заново відкриваємо в собі більш здібних і компетентних людей, ніж ми були раніше.

Розглянуті вище закони контролю є особливими, вони відносяться до певного етапу виникнення, становлення і розвитку економічної формації. Всякому суспільному виробництву внутрішньо властива відповідна система контролю, що виникає окрім волі і свідомості людей. Контроль є необхідним елементом життєдіяльності будь-якого колективу, засобом пізнання і регулювання його виробничих відношень. Звідси, перший і основний закон контролю: людина контролює – і сама себе віддає у владу контролю, ведучи той образ дій і життя, який необхідний цією останньою. Поводитися з контролем можна по-різному, але вийти з нього не можна, як і не можна не зважати на багато його вимог. У кожній суспільно-економічній формації виникає об'єктивна необхідність у контролі, наповненому певним соціально-економічним змістом, і люди не можуть змінити або зовсім усунути його дію.

Трансформація економічних стосунків у ринкових умовах вимагає удосконалення існуючої системи контролю і розвитку його нових об'єктів як невід'ємної частини ринкової інфраструктури. Це обумовлено необхідністю отримання повної, достовірної і своєчасної інформації про господарську діяльність суб'єктів бізнесу. Така інформація необхідна в процесі ухвалення рішень на державному рівні щодо подальших напрямів розвитку економіки, а також для досягнення раціональної рівноваги в її централізованому врегулюванні.

Звідси можна сформулювати основні чотири закони господарського контролю, які діють на сучасному етапі, а також назвати об'єктивний закон контролю, що діє у всіх суспільно-економічних формаціях, – закон відповідності рівня організації господарського контролю рівню розвитку суспільного виробництва. Його можна назвати основним законом контролю, який проявляється у всіх сферах виробництва і розподілу та діє на всіх етапах виникнення, становлення і розвитку людського суспільства (рис. 1). Американський проф. Дж. Рігс підкреслював: "У 20-і і 30-і роки було встановлено, що ускладнення виробничих процесів зажадало встановлення істотнішого контролю" [15, с. 7]. І це зрозуміло.

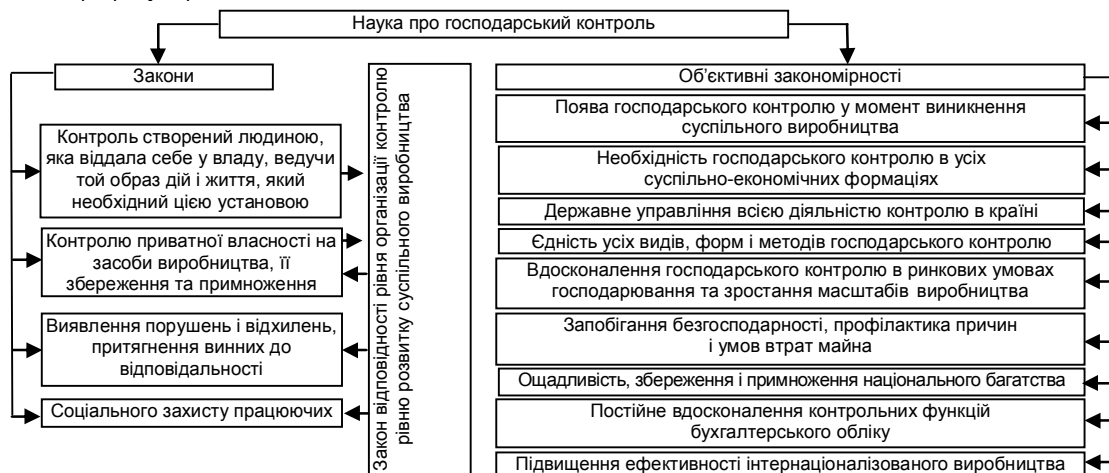

Рис. 1. Закони і закономірності контролю як науки

Розвитку суспільного виробництва повинен відповідати розвиток системи господарського контролю.

Сучасна система управління і контролю руйнує особу. Люди від народження володіють внутрішньою мотивацією, самооцінкою, відчуттям власної гідності, прагненням до навчання і знаходять цей процес дуже цікавим. Руйнівну дію люди починають випробовувати з дитинства – приз за кращий костюм, відмінні оцінки в школі, улюбленці вчителів і т.д. З початком трудової діяльності люди розуміють, що кожен окремих співробітник, цілі команди і підрозділи діляться за певним принципом – вершки для тих, хто зверху, стягнення для тих, хто знизу. Управління за цілями, квоти, преміальні, бізнес-плани, що упрощаються не як єдині для всієї компанії по вертикалі і горизонталі, викликають подальше відторгнення у людей вказаних вище корисних якостей, що може мати невідомі збитки, котрі не підлягають вимірюванню.

Історія розвитку економіки показала, що найбільше проблем спричиняє сфера господарської діяльності, а це в основному як через складність процесів, що відбуваються, так і через тенденцію здійснення контролю в умовах глобалізації, яка все сильніше проявляється. Успадок від XIX століття ми отримали вирішення проблеми контролю у вигляді економічної незалежності. Для багатьох суспільств господарський контроль вже давно перестав бути ідеєю, за яку необхідно боротися, тому що він став незаперечним фактом. В Україні це відбувається протягом останніх 20-ти років. Вільний ринок – це не просто підтвердження здійснення мрії про незалежний контроль, це теза цієї ідеї. Для розвинених країн найважливішою проблемою вже не є боротьба за незалежний контроль, але боротьба за його збереження, під чим розуміють реальне освоєння методології контролю, його

якості та об'єктивності. Будучи фундаментом людського контролю за рухом кругообороту капіталу, нова епоха визначає його майбутнє.

Контроль виробництва виступає як економічна категорія, об'єктивна необхідність, що діє поза волею і свідомістю людини, яка внутрішньо властива будь-якому суспільству. Цю об'єктивну необхідність суспільство може пізнати і свідомо створювати умови для її прояву. Це стає можливим тільки в умовах розвитку науки, яка не може відставати від розвитку виробництва. Приведений закон є об'єктивним законом розвитку і вдосконалення системи господарського контролю в прогресивнішому способі виробництва, виражає об'єктивну необхідність і можливість в суспільстві свідомо контролювати процеси відтворення в масштабі всієї економіки з метою неухильного підвищення добробуту всіх членів суспільства, тобто соціального захисту працюючих.

Професор М.С.Черненко відзначав, що в умовах соціалізму "суспільство починає здійснювати планомірний, свідомий контроль над процесом суспільного виробництва, зростає роль держави" [13, с. 479]. Визнаючи усвідомленість контролю, А.Н. Голобородько підкреслював, що він є за своєю сутністю об'єктивною закономірністю розвитку соціалістичного суспільства. "Об'єктивний характер контролю, - говорив він, - означає, що причини його виникнення, функціонування і розвитку не є результатом довільних дій людей, а обумовлюються характером матеріального виробництва і розподілу (підкреслено нами – автори)" [4, с. 9].

Отже, господарський контроль – це певне поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників, нерозривно пов'язаних як дві сторони єдиного процесу суспільного виробництва (рис. 2).

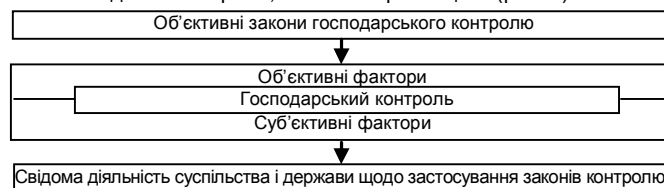

Рис. 2. Схема відповідності об'єктивних і суб'єктивних факторів в господарському контролі

Дія суб'єктивних чинників на організацію контролю з більшою силою виявляється в період виникнення держави, з переходом від однієї суспільно-економічної формації до іншої, більш прогресивної. Особливо сильно підвищується роль суб'єктивних чинників в організації контролю в ринкових умовах, коли створюється можливість людям розвивати всі сфери суспільного життя на свій розсуд. Проф. В.Н.Кириченко підкреслював, що відтворення багатства здійснюється як планомірний, свідомо контрольований і такий, що направляє суспільством, процес [7, с. 70]. Ця теза має сенс і дотепер.

Об'єктивні процеси контролю, що випливають з механізму дії об'єктивних економічних законів, здійснюються через суб'єктивний чинник – доцільну діяльність держави, суспільства, оскільки об'єктивні умови самі по собі не можуть забезпечити реалізацію назрілої необхідності. Людство не безсиле перед суспільним виробництвом, воно може впливати на його розвиток різними методами, в т.ч. і шляхом удосконалення системи контролю. Тому на кожному новому етапі розвитку економіки постійно розвивається і удосконалюється господарський контроль. Конкретні форми і методи свідомої дії суспільства і держави із забезпечення збереження національного багатства, уникнення його втрат, вивчає наука про контроль, що виділяє її з існуючих економічних наук.

Визнання дії об'єктивних законів в контролі не означає самопливу і автоматизму в їх використанні. Ці закони реалізуються через діяльність суспільства і держави в потрібних напрямках. Ігнорувати об'єктивні закони контролю не можна. Наприклад, ігнорування контролю правильності розподілу за працю послаблює у працівників виробництва зацікавленість у результатах своєї праці. Це призводить до падіння трудової дисципліни, зниження

продуктивності праці, погіршення якості продукції, невиконання планів, перевитрати фонду заробітної плати і т.д. З цією метою суспільство встановлює певну систему контролю, сприяє дотриманню законності, виявленню причин і умов безгосподарності і профілактиці зловживань.

Приведені закони науки про господарський контроль дають принципову основу для вирішення її найважливіших проблем. Відомий проф. Н.К.Дружинін писав: "Цілі всякої науки полягають в розкритті законів, що управляють явищами і процесами об'єктивного світу" [16, с. 66]. Проте неправильно розглядати закони науки як єдиний чинник вирішення всіх її завдань. Знання тільки загальних законів контролю ще не дає відповіді на корінні питання, оскільки останні слід застосовувати з урахуванням конкретного способу виробництва і його розвитку. Щоб правильно орієнтуватися в сутності і ролі господарського контролю, необхідно пізнати його закономірності.

Проф. О.О.Яхот зазначав, що "будь-яка суспільна наука тільки тоді може називатися наукою, якщо вона вивчає ці закономірності (суспільного розвитку – Ф.Б.)" [16, с. 41]. Такої ж думки і філософ Е.В. Тадевосян: "Будь-яка наука, - говорить він, - лише тоді отримує право на самостійне існування, коли в її законах і категоріях знаходять свій науковий вираз своєрідні об'єктивні закономірності (підкреслено нами – Ф.Б.) і сторони розвитку самої дійсності" [6, с. 70].

Закономірність – певний етап пізнання, що констатує інваріантну стабільність, багато разів повторювану обумовленість безлічі конкретних явищ. Те, що всі тіла падають на землю, це закономірність; прагнення підприємців до максимізації прибутку є одна із закономірностей ринкової економіки (принаймні в Україні); однаковий історичний процес контролю, що іменується розвитком, – також закономірність.

Не можна організувати необхідний контроль процесів відтворення, не з'ясувавши механізму дії господарського контролю і його закономірностей. У вирішенні цієї проблеми провідна роль належить науці про контроль.

Закономірності господарського контролю – це перш за все закономірності розвитку самого матеріального виробництва, бо господарський контроль виникає і розвивається разом з ним. Взаємозв'язок між матеріальним виробництвом і господарським контролем зачіпає найбільш загальні економічні закономірності, що діють у всіх соціально-економічних формаціях. Цей взаємозв'язок полягає в тому, що вищий рівень і темпи розвитку виробництва вимагають відповідної організації контролю. Єдиним і найважливішим джерелом пізнання закономірностей науки про контроль є контрольна практика. Наука і кроку не може зробити, якщо вона не спирається на факти, узяті з об'єктивної дійсності [16, с. 42-43].

Закономірності контролю повинні відображати дійсність і послідовність явищ, що відносяться до конкретного місця і часу, обумовлених відповідними причинами, законів господарського контролю, що складаються під впливом. Закономірності виявляються в результаті узагальнення безлічі фактів дійсності. Розкриття їх ґрунтується на вивченні історії становлення і розвитку господарського контролю на різних етапах суспільного розвитку, оскільки виявити закономірності можливо лише при конкретно-історичному вивченні фактів. Спираючись на наукову теорію в ході аналізу фактів дійсності, застосовуючи абстрактне, теоретичне мислення, можна встановити закономірності і зробити висновки, спрямовані на пізнання господарського контролю як економічної категорії. Проведені дослідження дають можливість виділити наступні закономірності науки господарського контролю:

1. Поява господарського контролю у момент виникнення суспільного виробництва – об'єктивна закономірність існування і розвитку суспільного виробництва.

2. Необхідність господарського контролю у всіх суспільно-економічних формаціях – об'єктивна закономірність розвитку і вдосконалення суспільного виробництва.

3. Державне управління всією діяльністю контролю в країні – закономірність національної системи контролю.

4. Єдність всіх видів, форм і методів господарського контролю – закономірність системи господарювання в будь-якому суспільстві.

5. Вдосконалення господарського контролю в ринкових умовах господарювання та зростання масштабів виробництва – об'єктивна закономірність будь-якого способу виробництва.

6. Запобігання безгосподарності, профілактика причин і умов втрат майна – закономірність господарського контролю.

7. Ощадливість, збереження і примноження національного багатства – найважливіша закономірність господарського контролю на всіх етапах його здійснення.

8. Постійне вдосконалення контрольних функцій бухгалтерського обліку – закономірність господарського контролю.

9. Підвищення ефективності інтернаціоналізованого виробництва – закономірність інтернаціонального господарського контролю.

Закономірності з третьої по восьму є загальними, такими, що охоплюють всі сфери господарського життя будь-якої країни. Природно, що ці закономірності на різних етапах становлення і розвитку економіки проявляються

неоднаково. Спочатку вони виникають як тенденції, а потім у міру розвитку суспільства охоплюють всі сторони відтворення. На етапі розвитку ринкової економіки вони проявляються більш повно. Будь-яка з вказаних закономірностей господарського контролю виступає як економічна необхідність, яку слід враховувати і порушення якої може мати ті або інші негативні наслідки для розвитку економіки країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Господарський контроль як наука має свої закони і закономірності, які пізнаються та обґрунтовуються науковцями. На різних етапах розвитку суспільного виробництва вони можуть незначною мірою зміцнюватись, доповнюватись, але якщо їх не пізнати та не враховувати, то це може призвести до небажаних результатів розвитку бізнесу в усіх його формах. Звідси, обов'язок науковців – своєчасно реагувати на зміни в розвитку економіки для пізнання законів і закономірностей господарського контролю. Не можна допустити, щоб в державі рівень організації контролю не відповідав рівню розвитку суспільного виробництва. Це основний закон господарського контролю, який не можна порушувати.

Список використаної літератури:

1. "Вопросы философии". – 1962. – № 5.
2. *Бутинець Т.А.* Економіко-правові виміри функцій господарського контролю / Т.А. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 3 (18). / Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – С. 5-13.
3. *Ганін В.І.* Методологія соціально-економічного дослідження: навч. посібн. / Ганін В.І., Ганіна Н.В., Гурова К.Д. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
4. *Голобородько А.Н.* Общественный контроль над производством и распределением при социализме / А.Н. Голобородько – Изд-во Киевского университета, К., 1973.
5. *Еремін А.М.* О системе экономических наук / А.М. Еремін – М., "Знание" – 1968.
6. *Законы и категории научного коммунизма.* М., "Высшая школа", 1972.
7. *Кириченко В.И.* Национальное богатство СССР / В.И. Кириченко. – М., "Экономика", 1964.
8. *Ленин В.И.* Полн. собр. соч., т. 29.
9. *Ленин В.И.* Полн. собр. сочинения., т. 18.
10. *Маркс К. и Энгельс Ф.* Сочинения, т. 21.
11. *Маркс К. и Энгельс Ф.* Сочинения, т. 23.
12. *Маркс К. и Энгельс Ф.* Сочинения, т. 24.
13. Предмет и метод политической экономии социализма. Изд-во Саратовского университета, 1974.
14. *Рачков П.А.* Науковедение / П.А. Рачков. – М., Изд-во Московского университета. 1974.
15. *Риггс Дж.* Производственные системы: планирование, анализ, контроль (сокращенный перевод с английского). М., "Прогресс", 1972.
16. Ученые записки по статистике. Т. VI. Статистические закономерности. М., Изд-во Академии наук СССР, 1961.

БУТИНЕЦЬ Франц Францович – доктор економічних наук, професор Житомирського державного технологічного університету

БУТИНЕЦЬ Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант Житомирського державного технологічного університету